

Evoluutioajattelu itävaltalaisessa taloustieteessä*

MARTTI VIHANTO

Eliölaajien kehitys on merkittävä ja paljon tutkittu luonnonilmiö. Biologiassa evoluutiolla tarkoitetaan vähittäistä prosessia, jonka edessä muutokset lähinnä eliöiden geeneissä synnyttävät uusia lajeja ja aiheuttavat vanhojen syrjäytymistä. Tämä tavattoman hidas kehitysprosessi saa käyttövoimansa kahdesta toisiinsa liittyvästä ilmiöstä. Muuntelun tehtävänä on antaa raaka-ainetta uusien lajien löytymiselle. Luonnonvalinta taas huolehtii siitä, että uudet lajit valtaavat elintilaa vanhoilta vain siinä määrin kuin niiden sopeutumiskyky luonnon olosuhteissa on jossakin suhteessa ylivoimainen.

Luonnon evoluutiomekanismi ei edellytä siihen osallistuvilta eläimiltä sen toimintaperiaatteiden ymmärtämistä. Evoluutio voi tuottaa jossakin mielessä hyviä tuloksia, vaikka se eteneekin täysin sokeasti vailla minkäänlaista en-

nakkosuunnitelmaa. Keinovalinnalla ihminen pystyy jossain määrin ohjailemaan tätä prosessia ja saamaan aikaan haluamiaan tuloksia esimerkiksi kotieläinjalostuksessa jo omana elin-aikanaan.

Myös ihmisen nykyiset lajioinnaisuudet ovat pitkän kehitysprosessin spontaani lopputulos. Ihminen poikkeaa muista luomakunnan olioista erityisesti älynsä perusteella. Ainutlaatuinen kykymme ajatella järkipäisesti ja pyrkiä tavoitteisiin on kehittynyt nykyiseen mittaansa epäilemättä sen vuoksi, että älykkyys on ollut erinomainen kilpailutekijä olemassaolon kamppailussa. Älykkyys on myös tehnyt mahdolliseksi suunnattoman monimutkaisten yhteistoiminnan muotojen kehittymisen ihmisyksilöjen välille. Tämän sosiaalisen evoluution tutkiminen kuuluu taloustieteen ja muiden yhteiskuntatieteiden tehtäviin.

Ihmisten perityt ominaisuudet ovat sosiaaliselle evoluutiolle annettuja tekijöitä. Yhteiskunnallinen valinta pyrkii vaikuttamaan opittuihin ominaisuuksiin ja se on tämän vuoksi paljon nopeampi kuin biologinen evoluutio. Ei ole mitenkään yllättävää, että ajatus spontaanista kehityksestä tunnettiin yhteiskuntatietei-

* Vapaasti suomennettu lectio praecursoria Turun kauppakorkeakoulussa 20.1.1995. Perustuu kirjoittajan väitöskirjaan "Discovering a Good Society through Evolution and Design. Studies in Austrian Economics", Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A-7:1994, Turku.

den piirissä jo kauan ennen kuin Charles Darwin esitti oman mullistavan teoriansa.

Ihmisyhteisön menestyminen luonnon tarjoamissa elinoloissa riippuu ratkaisevasti siitä, miten sen jäsenet päättävät toimia erilaisissa tilanteissa. Suorituskyky on hyvin erilainen, jos ihmiset ovat oppineet ryöstämään jokaisen näkemänsä lajikumppanin sen sijaan, että vastaantulijat ryhtyisivät hieromaan kauppaa keskenään. Taloudellinen evoluutioteoria tutkii, miten nykyiset toimintatavat ovat syntyneet ja miten niiden jatkuvalla parantamiselle voidaan luoda suotuisat olosuhteet.

Taloustieteessä ei kiinnitetä yleensä paljoakaan huomiota spontaaneihin evoluutioprosesseihin. Tähän silmäänpistävään laiminlyöntiin ei ole olemassa mitään tyydyttävää selitystä. Valta-asemassa oleva uusklassinen taloustiede perustuu tasapaino-olettamukselle, ja kaikki ennalta arvaamaton jää silloin tarkastelun ulkopuolelle. Tasapainomenetelmä on tehnyt mahdolliseksi elegantin formalismin käytön, mutta tämä on tapahtunut menetety realismin kustannuksella. Uusklassisen taloustieteen malleissa taloudenpitäjät ovat tahdottomia robotteja, jotka laskevat optimaalisia päätössarjoja ennalta asetettujen kaavojen mukaan. Ohjelmoidun käyttäytymisen kaikki tulokset ovat tiedossa jo malleja rakennettaessa, eivätkä nämä suljetut järjestelmät jätä mitään tilaa todellisille yllätyksille.

Niin sanotussa itävaltalaisessa taloustieteessä taloudenpitäjien oletetaan olevan vapaasti valitsevia, järkevästi harkitsevia ja ennustamattomasti käyttäytyviä toimijoita. Yhteiskunnallinen evoluutio on tämän vuoksi luonnollinen tutkimuskohde itävaltalaisen koulukunnan edustajille. Pyrin tässä esityksessä valottamaan itävaltalaisen menetelmän ja evoluutioajattelun yhteyksiä.

Ihmisen toiminta

Itävaltalainen taloustiede perustuu individualistisen tiedekäsityksen johdonmukaiseen soveltamiseen. Tämän ajattelun mukaan kansantaloudelliset ja muut yhteiskunnalliset ilmiöt ovat ihmisen toiminnan aiottuja tai tahattomia tuloksia, ja niitä on mahdollista ymmärtää vain yksilöiden toiminnasta käsin (*Rizzo* 1982, 57). Esimerkiksi lama-ajan suurtyöttömyyden taloudellinen selittäminen edellyttää perehtymistä työttömien ja monien muiden ihmisten henkilökohtaisiin pyrkimyksiin. Työttömyys on taloustieteellisesti kiinnostava ilmiö juuri sen vuoksi, että se ei synny automaattisesti niin kuin tulivuoren purkaus, vaan sitä edeltää suuri määrä inhimillisiä valintoja.

Taloudenpitäjän päätös olla työttömänä, ostaa auto tai tehdä jokin muu taloudellinen ratkaisu on sinällään melko helposti havaittavissa. Pelkillä aistihavainnoilla ei ilmiöiden syistä vielä pystytä päättelemään paljon mitään. Vain yksilö itse voi tuntea omat suunnitelmansa, ja taloustieteilijän tarvitsema tieto on siis luonteeltaan väistämättömän yksityistä (*Littlechild* 1983, 39). Tämä tiedon subjektiivisuus on keskeinen piirre itävaltalaisessa ajattelussa. Usein puhutaankin subjektivistisesta taloustieteestä erotuksena tasapainoon perustuvasta tarkastelusta.

Taloustieteilijä saa ainakin jonkin verran järkeä havaitsemiinsa valintoihin kuvittelemalla itsensä valitsijoiden sijaan. Hän pystyy omaa käyttäytymistään seuraamalla ymmärtämään muiden ihmisten toimintaa, koska kaikilla ihmisillä on rakenteeltaan samanlainen äly ja ajattelutaito (*Hayek* 1948, 63). Tämä taloustieteilijän kyky samaistua tutkimuskohteeseensa on varsin huomattava etu suhteessa esimerkiksi kemistiin, joka joutuu tyytymään pelkkään ulkokohtaiseen mittaukseen aineiden "käyttäyty-

mistä" tutkiessaan. Aprioristisessa päättelyssä tutkijalla ei tarvitse varsinaisesti olla omaa kokemusperäistä tietoa tutkimuksensa kohteesta, joskin se on suureksi avuksi ideoiden herättäjänä. Hän pystyy johtamaan merkityksellisiä väittämiä puhtaalla logiikalla ilman muuta tosiksi tietämistään alkuolettamuksista. Tämä menetelmä muodostaa itävaltalaisen metodologian perustan.

Taloustieteellinen tutkimustyö on sivu aikojen perustunut suuressa määrin teoreetikoiden suorittamiin ajatuskokeisiin. Ekonomistin tärkein laboratorio on hänen omassa päässään, missä hän koettaa saada selkoa todellisuuden monimutkaisesta maailmasta pohtimalla yhtä asiaa kerrallaan sopivia oletuksia tekemällä (*Menger* 1883, 62). Tällaisen ajatustyön tuloksena syntyviä malleja ei voida testata vertaamalla niiden ennusteita reaali maailman havaintoihin, koska kaikkia vaikuttavia tekijöitä ei pystytä koskaan mittaamaan. Käytännössä ekonomistin ammattitaito punnitaan hänen kyvyllään yhdistellä eri mallien ideoita ja luoda valistunut kokonaiskuva kansantalouden tapahtumista.

Heikoista menestymisen mahdollisuuksista huolimatta ekonometriseen testaukseen käytetään runsaasti voimavaroja taloustieteellisessä tutkimuksessa. Yksi eniten tutkituista ja parhaiten todennetuista "laeista" on yleisen hintatason tai sen vaihtelujen riippuvuus rahan määrän muutoksista. Kansantalouteen kanavoitu uusi raha vaikuttaa aina suhteellisiin hintoihin, mutta se pyrkii myös muuttamaan rahan yleistä ostovoimaa. Tilastoaggregaattien välillä havaittu yhteys ei voi kuitenkaan koskaan olla täsmällinen tai ennalta määrätty, koska rahan kysyntä ja tarjontapäätökset riippuvat ihmisten vapaatahtoisista valinnoista (*Mises* 1949, 405). Uusien setelien levittäminen ei aiheuta inflaatiota esimerkiksi silloin, kun pelko pankkilakon

alkamisesta saa ihmiset hamstraamaan ne käteisvaroihinsa ja rahan kiertonopeus hidastuu. Aikasarjoissa esiintyvän anomalian "vierashavainnon" selittäminen edellyttää yksityiskoh- taista taloushistorian tuntemusta sekä erityisesti taitoa ymmärtää rahankäyttäjien ja muiden ihmisten mielissä liikkuvia asioita.

Aito epävarmuus

Apriorinen tieto ihmisen kyvystä ajatella rationaalisesti ja pyrkiä tavoitteisiin johtaa suoraan moniin käyttökelpoisiin päätelmiin. Tietämättömyys on yksi toiminta-aksioman korollareista. Ihmisillä ei voi olla täydellistä tietämystä suunnitelmiinsa vaikuttavista asioista, sillä jos he tietäisivät kaiken heidän olisi järkevää käyttäytyä vain yhdellä tavalla eivätkä he toimisi sanan varsinaisessa merkityksessä ollenkaan. Yhtä mahdotonta on ajatella, että tietämättömyys olisi täydellistä ja tulevaisuus olisi täysin epävarma (*Selgin* 1988, 47). Jos taloudenpitäjä ei voi yhtään ennakoida valintojensa vaikutuksia ja tulevaisuus on kokonaan hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella, inhimillinen harkinta menettää merkityksensä eikä millään ole enää mitään väliä.

Tietämättömyys on äärimmillään niin kerta-kaikkista, etteivät ihmiset kykene aavistamaan tulevaisuuden tapahtumia edes villeimmässä mielikuvituksessaan. Tulevaisuus tuo siis tullessaan täydellisiä yllätyksiä, ja ajan kuluminen antaa mahdollisuuden oppia ikäänkuin vahingossa kokonaan uusia asioita (*Kirzner* 1992, 219). Taloustieteilijän tehtävänä on saada selville ihmisten sijaan asettumalla, miten nämä pystyvät ylipäätään toimimaan menestyksellisesti jatkuvasta epävarmuudesta huolimatta.

Aidon epävarmuuden olosuhteissa ainoa keino tehdä hyviä päätöksiä näyttää olevan menneisyydestä oppiminen. Esille tulevissa

päätöstilanteissa on viisasta noudattaa toimintatapoja tai sääntöjä, jotka ovat osoittautuneet toimiviksi vastaavissa tapauksissa aikaisemmin. Eri aikoina syntyvät päätöstilanteet eivät ole juuri koskaan täysin samanlaisia. Säännön noudattaminen voi merkitä tietyn toimintatavan toistamista vain jossakin suhteessa samankaltaisissa tapauksissa (Vanberg 1993, 176).

Epävarmuuden seurauksena rationaalinen päätöksenteko ei ole rutiininomaista laskemista täsmällisesti jäsennellyn tietämyksen pohjalta tai suoraviivaista optimointia haluttuihin tavoitteisiin pääsemiseksi (Kirzner 1989, 38). Se on pikemminkin jatkuvaa hapuilua puolipimeässä ja yhä parempien toimintatapojen etsimistä käyttämällä sekä inhimillistä kekseliäisyyttä että yrityksen ja erehdyksen menetelmää. Todellisuuden ankarissa oloissa ihmiset ovat loputtomalla tutkimusmatkalla tuntemattomaan tulevaisuuteen ja he tietävät vasta jälkeenpäin kokemuksen karttuessa, mitkä säännöt tuottavat eniten mieluisia tuloksia.

Yhteiskunnallinen kehitys ei ole yhtä sattumanvaraista kuin biologinen evoluutio, koska ihmiset pystyvät vaikuttamaan tapahtumien kulkuun omilla tietoisilla valinnoillaan. Tulevaisuutta ei pystytä kuitenkaan hallitsemaan täydellisesti, kuten itävaltalainen päättely edellä hyvin selvästi osoittaa. Sosiaalisella evoluutiolla onkin monia yhteisiä piirteitä luonnossa havaittujen evoluutioprosessien kanssa. Ihmisyhteisössä kehitys etenee ihmisten keksimien toimintatapojen kuten sääntöjen ja muiden instituutioiden muutosten kautta. Myös siellä on tarpeen saada aikaan sopiva variaatio uusien toimintatapojen kokeilemiseksi sekä tarkoituksenmukainen selektio parhaiden vaihtoehtojen valitsemiseksi (Alchian 1950, 22).

Aikaisempaa parempia toimintatapoja ja niiden taloudellista merkitystä ei aina pystytä edes aavistamaan, ennen kuin joku on ne löytä-

nyt ja ryhtynyt kokeilemaan käytännössä. Yhteiskunnan menestyminen riippuu ratkaisevasti siitä, kuinka suotuisat edellytykset se tarjoaa todella uuden ja äärimmillään täysin odottamattoman tiedon löytymiselle. Edeltä käsin ei voida tietää, kuka tulee tekemään parhaat keksinnöt. Yhteiskunnallisen kehityksen kannalta on tämän vuoksi ensisijaisen tärkeää, että jokaisella ihmisellä on niin suuri vapaus kuin suinkin mahdollista käyttää hyväkseen tietojaan ja taitojaan uusien ratkaisujen etsimisessä (Hayek 1960, 29). Kaikkien apu on tarpeen, sillä erilaisesta kasvatuksesta, ammattien eroista ja lukemattomista muista syistä johtuen ihmiset oivaltavat hyvin erilaisia asioita ja tulkitsevat samojakin asioita aivan eri tavoilla.

Liberalismi yhteiskunnassa hoitaa samantapaista tehtävää kuin kassareserviti liikeyrityksessä (Loasby 1991, 56). Yrittäjä saattaa pitää likvidinä suuremman osan pääomistaan kuin odotettavissa olevat kassavirrat edellyttäisivät, sillä ennalta arvaamattomiin muutoksiin on silloin helpompi sopeutua. Yrittäjän mielestä on ehkä myös järkevää soveltaa nykyisen tuotannon kannalta tehottomia johtamisperiaatteita, jos sopivan väljä organisaatiomuoto on osoittautunut tulokselliseksi tutkimus- ja kehittämistoiminnassa. Tulevaisuuden väistämättömästä epävarmuudesta johtuen on yhteiskunnan joka tasolla hyväksyttävä tietty määrä tuhlausta ja toisinajattelua.

Yksimielisyyden periaate

Kaikki ihmisten keksimät toimintatavat eivät ole yhteiskunnan kokonaisedun tai edes kenenkään yksilön yksityisen edun mukaisia. Yhteiskunnallisen evoluutioprosessin tehtävänä on paitsi houkutellessa esiin suuri määrä erilaisia toimintatapoja myös antaa vain parhaalle niistä mahdollisuus vakiintua osaksi hyväksyttyä yh-

teiskuntajärjestystä. Itävaltalaisen käsityksen mukaan hyvää ja huonoa ei voida erottaa toisistaan millään objektiivisilla perusteilla. Vain yksilöillä on arvoja ja heidän on paljastettava omat mieltymyksensä todellisilla valinnoilla, jotta muut saavat niistä luotettavaa tietoa (*Mises* 1949, 95).

Yksimielisyys kansanäänestyksessä tai muussa vastaavassa valintatilanteessa näyttäisi olevan ainoa luotettava keino saada selville, millainen on optimaalinen yhteiskunta ja millaisia toimintatapoja sen jäsenet pitävät omasta mielestään hyvinä (*Rothbard* 1956, 261). Yksimielisyyden on oltava täydellinen, sillä eri yksilöjen kokemat hyödyt ja kustannukset ovat yhteismitattomia eikä mitään valinnoista riippumatonta "kokonaisuhyvinvointia" ole olemassa. Pyrkimys kollektiiviseen tavoitteeseen ja kaikkia sitovaan yhteiskuntasopimukseen heijastaa hyvin aiheellista pelkoa siitä, että spontaani evoluutio ei tuota rauhanomaista yhteiskuntajärjestystä itsellään vaan johtaa anarkian kammottaviin oloihin ilman ihmisen tietoista väliintuloa.

Yhteiskuntasopimuksen tekeminen on eräänlaista vaihdantaa. Osanottajat pyrkivät siinä lisäämään omaa hyvinvointiaan luopumalla valikoivasti omasta toimintavapaudestaan maksuksi muiden vastaavista myönnytyksistä (*Buchanan* 1975, 59). Vapaaehtoinen sopimus osoittaa olemassaolollaan kaikkien osapuolten hyötyvän, ja tavanomaisen Pareto-kriteerin mukaan se merkitsee parannusta suhteessa alkutilanteeseen. Sopimuksen sisältö riippuu täysin lähtöhetken olosuhteista.

Yhteiskuntasopimus joudutaan käytännössä tekemään melko yksinkertaiseksi. Amartya Senin esimerkkejä käyttäkseni siinä ei voida varmaankaan sopia, minkä värisiksi ihmiset saavat maalata olohuoneensa seinät tai millä kyljellä he saavat nukkua sängyssään. Ihmiset

pystyisivät periaatteessa tekemään täydellisen sopimuksen tässä tapauksessa niin kuin yleensäkin, jos heillä olisi täydellinen tietämys tulevaisuuden tapahtumista ja rajaton kyky tehdä järkeviä päätöksiä (*Williamson* 1985, 57). Jokainen tietää omasta itsestään, kuinka kaukana nämä edellytykset ovat todellisuuden olosuhteista.

Uusklassisessa taloustieteessä olettamusten realistisuutta ei pidetä yhtä tärkeänä kuin itävaltalaisen koulukunnan piirissä. Ihmisten tiedollisista ja taidollisista kyvyistä tehdään siinä varsin uskaliaita oletuksia. Tästä kyseenalaisesta menettelystä johtuen ei ole mitenkään epävallista, että taloustieteilijä pitää esimerkiksi leipomon oikeutta häiritä laitteillaan naapurissa työskentelevää lääkäriä riippuvaisena leivän markkinahinnasta ja muista kiistan yksityiskohdista (*Coase* 1960, 10). Reaalimaailman oloissa on mahdotonta laatia niin yksityiskohdista yhteiskuntasopimusta, että tuomareilla olisi vapaat kädet tavoitella usklassikkojen tarkoittamaa tehokkuutta ilman kankeiden sääntöjen asettamia rajoituksia. Sääntöjen tehtävänä on tässä tapauksessa helpottaa valtiotalan toiminnan valvontaa, ja ne valitaan kuten edellä mainitut yksilötason päätössäännöt vähittäisen kokeiluprosessin kautta.

Suostumusteoriassa on tapana korostaa, että omaa etuaan tavoittelevat ihmiset voivat päästä yksimielisyyteen enintään yleisten sääntöjen soveltamisesta ristiriitatilanteissa. Kun samoja periaatteita päätetään soveltaa pitkän aikaa ja suurella määrällä eri kiistoja, ihmisten on vaikea ennustaa sopimuksen vaikutuksia omaan asemaansa ja heidän kannattaa valita säännöt keskimääräisen edun mukaisesti (*Brennan ja Buchanan* 1985, 29). Epävarmuuden tahallinen lisääminen kunkin omasta edusta on siis keino päästä näiden etujen harmoniaan ja samalla vähentää yhteiskunnan sisäistä epävarmuutta.

Jälkeenpäin moni yksittäinen henkilö katuu karvaasti suostumustaan, kun sääntöjen konkreettiset vaikutukset alkavat tulla vähitellen esille. Tällaisten tapausten sekä tahallisen oportunistin varalta on yhteiskuntaan välttämättömyyttä perustaa pakkovaltaa käyttävä valtiokoneisto (*Mises* 1949, 280). Julkisen vallan käyttäjät ovat aivan samanlaisia tavoitteellisesti toimivia ihmisolentoja kuin kaikki muutkin. Itävaltalaisessa taloustieteessä on tämän vuoksi luontevaa muistuttaa vallan väärinkäytön mahdollisuudesta.

Jotkut konfliktien ratkaisut erottuvat muista jostakin syystä silmäänpistäväällä tavalla ja näyttävät kaikkien mielestä jotenkin luonnollisilta tai itsestään selviltä. Tärkeä keino rajoittaa valtiovallan toimintaa on antaa sille lupa voimaansaattaa vain tällaisia prominentteja ratkaisuja. Vanhan Testamentin käsky "älä tapa" on esimerkki oikeudenmukaisuusperiaatteesta, jonka ehdotonta noudattamista on viisasta vaatia, vaikka poikkeukset näyttäisivät kuinka taroituksenmukaisilta tahansa (*Pilon* 1987, 200). Markkinatalouksien menestyminen yhteiskuntien välisessä kilpailussa selittyy suuressa määrin juuri sillä, että monissa tapauksissa yksityisomistuksen periaatteet eivät jätä paljoakaan tilaa mielivaltaiselle harkinnalle.

Evoluutioprosessin säännöt

Päätelyn tässä vaiheessa näyttää jokseenkin selvältä, että yhteiskuntasopimus joudutaan laatimaan melko abstraktien periaatteiden muotoon. Se luo vain yleisiä puitteita ihmisten myöhemmälle yhteistyölle, ja hyvinkin epäsuorat tulokset yksittäisissä tapauksissa ovat mahdollisia. Itävaltalaisen evoluutioajattelun valossa ei ole mitenkään varmaa, että ihmiset pyrkivät yksimielisyyteen edes tällaisten yleisten sääntöjen käyttöön otosta. Sopimusmenette-

ly edellyttää kaikilta osapuolilta melko hyvää tietämystä tarjolla olevien sääntöjärjestelmien toimivuudesta, jotta yhteinen näkemys vaihtoehtojen paremmuudesta voisi syntyä. Tällainen yksituumaisuus on käytännössä mahdollinen vain kauan tunnettujen ja pitkään kokeiltujen järjestelmien kohdalla jos ylipäätään koskaan. Vaatimus yksimielisyydestä merkitsee siis kaikkien uusien ratkaisujen hylkäämistä ja yhteiskunnallisen kehityksen tietoista hidastamista (*Hayek* 1973, 10-11).

Kuka tahansa rationaalisesti ajatteleva ihmisen päätyy samaan johtopäätökseen kollektiivisen päätöksenteon konservatiivisuudesta, jos hänellä on vain aiheutta tulla ajatelleeksi asiaa. Ei ole aivan mahdoton ajatus, että myös yhteiskuntasopimukseen osallistuvat oivaltavat päätöstilanteen pysähtyneisyyden ja oman epäluulonsa uudistuksia kohtaan. Ihmiset voivat pakottaa itsensä sopeutumaan uusiin oloihin sitoutumalla sääntöihin, jotka sallivat uusien oikeusperiaatteiden jatkuvan kokeilun ja parhaiden valikoitumisen vanhojen tilalle (*Vihanto* 1994, 123). Yhteiskuntasopimuksen yksimielisyysperiaatetta sovelletaan silloin vielä astetta korkeammalla sääntöjen abstraktiotasolla kuin mitä suostumusteoriassa ajatellaan. Käsitös hyvän yhteiskunnan löytämisestä etäännyy samalla yhä kauemmas usklassisesta rationaalisen suunnittelun filosofiasta.

Ihmisillä ei ole riittävästi tietoa luoda optimaalista yhteiskuntaa suoraan omilla tietoisilla toimenpiteillään. Tieto parhaasta yhteiskunnasta saattaa olla jollakulla heistä, mutta kukaan ei vielä tiedä kenellä tai asiasta ei ainakaan toistaiseksi ole yksimielisyyttä. Optimia voidaan lähestyä vain epäsuorasti luomalla suotuisat edellytykset erilaisten sääntöjen keksimiselle sekä parhaiden vähittäiselle valikoitumiselle (*Hayek* 1952, 91). Ihmiskunnan on vastattava tietämättömyyden asettamaan haasteeseen

unohtamalla hetkelliset preferenssinsä ja antamalla maksimaaliset mahdollisuudet todellisten mieltymystensä löytymiselle.

Yhteiskunnan spontaani löytämisprosessi etenee siinä mielessä hallitsemattomasti, ettei kukaan siinä mukana oleva osaa ehkä edes aavistaa sen tuloksia. Evoluution ennustamattomuus on toisaalta sen suuri etu, sillä ihmiset eivät pysty ottamaan käyttöön tietoisilla päätöksillä instituutioita, joita he eivät vielä edes tunne (Hayek 1978, 180). Yhteiskunnallinen kehitys tapahtuu tavallaan vastoin niiden tahtoa, jotka hyötyvät sen hedelmistä. Rationaalisella ihmisellä on kyky pitää hetkelliset halunsa kurissa, jos hän niin haluaa. Yhteiskuntasopimus on juuri tilaisuus tällaiseen käsien sitomiseen.

Sosiaalinen evoluutio koskettaa periaatteessa kaikkia ihmisiä maapallolla. Tarkasti ottaen ihmisten pitäisi sopia globaalilla tasolla evoluution säännöistä eli siitä, mitkä yhteiskuntajärjestelmät ja muut spontaanin kehityksen tulokset ovat hyväksyttäviä. Maailmanlaajuinen yhteiskuntasopimus kaikkien nyt elävien ihmisten kesken on tietysti käytännöllinen mahdollisuus. Itävaltalainen analyysi on näin ollen pelkkää teoreettista spekulatiota siitä, minäkälaiseen ratkaisuun tavoitteellisesti toimivat ihmiset saattaisivat päätyä kuvitteellisissa sopimusolosuhteissa. Tämä imaginaarikonstruktioiden menetelmä on taloustieteessä tavattoman yleinen, ja sitä perustellaan erityisesti ihmisyyhteisöjen taipumuksella kohti Pareto-optimia. Kuvitteellinen mallimaailma auttaa taloustieteilijää ymmärtämään myös reaali maailmaa, kun hän vertailee näitä kahta keskenään ja oppii kiinnittämään huomionsa ihmisen toiminnan ratkaiseviin piirteisiin (Gunning 1991, 57).

Taloustieteilijä on itsekin tärkeä osanen yhteiskunnallisen evoluution monimutkaisessa koneistossa. Hänen tehtävänsä on pohtia teoreettisen ja historiallisen tiedon valossa, miten

ihmiset todennäköisesti menettelisivät evoluutioprosessin sääntöjä valitessaan. Täysin välttämätöntä tälle työlle on kyky kuvitella itsensä tavallisten ihmisten asemaan ja ymmärtää näiden ajatuksenjuoksua. Taloustieteilijän johtopäätökset eivät ole samanlaisia objektiivisia toituksia kuin esimerkiksi siltainsinöörin lujuuslaskelmat. Ne ovat parhaimmillaankin vain alustavia hypoteeseja, joiden testaus tapahtuu ihmisten todellisia valintoja seuraamalla (Buchanan 1959, 110).

Ihmisten mahdollisuus muuttaa vapaasti yhden valtion alueelta toiselle näyttää olevan varsin tärkeä keino pitää yhteiskunnallisen kehityksen rattaat jatkuvassa liikkeessä (Vanberg 1992, 113). Toisenlaisen kulttuurin ja moraalin oloissa varttunut ihminen tuo aina uusia tuulia mukanaan. Pelko asukkaiden menettämisestä kannustaa hallituksia hoitamaan tehtävänsä kunnolla ja palvelemaan yleistä etua tarmokkaasti. Itävaltalaisen taloustieteen valossa ei vaikuta ollenkaan mahdottomalta, että valtioiden rajat päätetään pitää avoimempina kuin mitä tämänhetkisen tietämyksen perusteella näyttäisi järkevältä. Ihmisten vapaa liikkuminen voidaan nähdä jopa niin tärkeänä, että sen edistämiseksi ryhdytään käymään laajamittaisia kansojenvälisiä neuvotteluja.

Itävaltalaisen taloustieteen evoluutioajattelu tulee esille lukemattomissa muissakin yhteyksissä kuin yhteiskuntasopimuksen tarkastelussa. Esimerkiksi julkisessa hallinnossa ajattelua voidaan käyttää tuloksellisesti hyväksi hajautamalla päätösvaltaa paikalliselle tasolle ja luomalla puitteita kuntien väliselle kilpailulle. Keskushallinto tekee silloin kunnista eräänlaisia koelaboratorioita ja saa valjastetuksi sellaista hajallaan olevaa tietoa, joka jäisi muuten kokonaan löytymättä (Vihanto 1994, 243).

Yksityiset yritykset soveltavat samaa ideaa, kun ne värväävät aika ajoin verestä henkilö-

kuntaa organisaatiokulttuurinsa sisäänlämpiämisen estämiseksi. Tuoreiden ajatustapojen kanssa päästään myös sillä tavoin kosketuksiin, että rakennetaan laaja alihankkijoiden verkosto ja seurataan tarkasti kentältä tulevaa palautetta (*Nooteboom* 1992, 292). Samoilla jäljillä ovat ne taloustieteilijät, jotka lukevat ennakkoluolettomasti kaikenlaista kirjallisuutta ja varovat liian innokasta oikeaoppisuuden tavoittelua.

Lopuksi

Ihmiset ovat aina olleet haluttomia sopeutumaan muutoksiin ja alistumaan kasvottomien evoluutiovoimien vietäväksi. Itävaltalaisen evoluutioteorian huomattavin kehittäjä F. A. Hayek sanoo osuvasti, että ihminen on sivistynyt aikojen kuluessa paljolti vastoin omaa tahtoaan. Kaikkea uutta ei ole tietystikään viisasta hyväksyä kriitikittömästi, ja hyvä on osattava erottaa huonosta ennen kuin on liian myöhäistä. Silti on perusteltua väittää, että ihmisten ajattelua leimaa liiallinen staattisuus ja hyväuskoinen luottamus nykyisen tiedon riittävyteen.

Tieteen tehtävänä on osoittaa inhimillisen tietämyksen rajat ja tutkia keinoja näiden rajojen siirtämiseksi todellisuuden olosuhteissa. Kansantaloustiede ei ole onnistunut kovinkaan hyvin hoitamaan omaa leiviskäänsä. Pitkän aikaa valta-asemassa ollut uusklassinen taloustiede perustuu tasapainoajattelulle eikä sen malleissa voi tämän vuoksi esiintyä todellisia yllätyksiä tai spontaania oppimista. Sama todellisuudelle vieras ominaisuus on niillä uudemmilla malleilla, joissa tasapainottomista selitetään evolutionaarisina tai epärationaalisina prosesseina (*Bianchi* 1994).

Taloustieteilijöiden näkemykset ihmisen tiedollisista kyvyistä ja taloudellisen kehityksen luonteesta heijastuvat myös käytännön päätök-

sentekoon. Lainsäätäjät näkevät usein yhteiskunnan tietoisien suunnittelun aikaansaannoksena, ja heidän toimintaansa pyrkii ohjaamaan naivi yliusko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Eräiden maiden sosialismikokeilut ovat ääriesimerkkejä suunnitteluoptimismista, mutta täsmälleen sama ideologia vaikuttaa myös muualla talouspolitiikan valintoihin.

Itävaltalaisen evoluutiotutkijoiden mielestä ihmiskunnalla olisi lähes pohjattomat mahdollisuudet lisätä hyvinvointiaan perinteisiä ajattelutapoja muuttamalla. Ihmisten olisi tunnustettava oman järkensä rajallisuus ja luovuttava kansantalouksien yksityiskohtaisesta suunnittelusta. Aidon epävarmuuden vallitessa ihmiset eivät voi useinkaan pyrkiä suoraan parempaan yhteiskuntaan, koska uusia instituutioita ja muita löytöjä ei pystytä ehkä edes aavistamaan ennakoita. Suotava kehitys saadaan aikaan vain epäsuorasti luomalla otolliset edellytykset ihmisten vapaalle kekseliäisyydelle ja erilaisten ratkaisujen kokeilemiselle. Huomiota olisi kiinnitettävä aikaisempaa enemmän näiden edellytysten löytämiseen, ja yhteiskunnallinen suunnittelu olisi siirrettävä yksityiskohtaisesta hienosäädöstä yleisemmälle evoluution sääntöjen tasolle.

Kirjallisuus

- Alchian, Armen A. (1950): "Uncertainty, Evolution and Economic Theory" teoksessa *Economic Forces at Work*, LibertyPress, Indianapolis 1977, 15-35.
- Bianchi, Marina (1994): "Evolutionary Metaphors and the Justification of Economic Efficiency", *Finnish Economic Papers* 7, 17-29.
- Brennan, Geoffrey ja James M. Buchanan (1985): *The Reason of Rules. Constitutional Political Economy*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Buchanan, James M. (1959): "Positive Economics, Welfare Economics, and Political Economy" teoksessa *Fiscal Theory and Political Economy. Selected Essays*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1960, 105-124.
- Buchanan, James M. (1975): *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan*, University of Chicago Press, Chicago.
- Coase, R. H. (1960): "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics* 3, 1-44.
- Gunning, J. Patrick (1991): *The New Subjectivist Revolution. An Elucidation and Extension of Ludwig von Mises' Contributions to Economic Theory*, Rowman & Littlefield, Savage.
- Hayek, F. A. (1948): *Individualism and Economic Order*, Routledge & Kegan Paul, London 1976.
- Hayek, F. A. (1952): *The Counter-Revolution of Science. Studies on the Abuse of Reason*, Free Press, Glencoe.
- Hayek, F. A. (1960): *The Constitution of Liberty*, University of Chicago Press, Chicago 1978. 14
- Hayek, F. A. (1973): *Rules and Order*, volume 1 of *Law, Legislation and Liberty*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hayek, F. A. (1978): "Competition as a Discovery Procedure" teoksessa *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge & Kegan Paul, London, 179-190.
- Kirzner, Israel M. (1989): *Discovery, Capitalism, and Distributive Justice*, Basil Blackwell, Oxford.
- Kirzner, Israel M. (1992): *The Meaning of Market Process. Essays in the Development of Modern Austrian Economics*, Routledge, London.
- Littlechild, Stephen C. (1983): "Subjectivism and Method in Economics" teoksessa Jack Wiseman (toim.) *Beyond Positive Economics?*, Macmillan Press, London and Basingstoke, 38-64.
- Loasby, Brian J. (1991): *Equilibrium and Evolution. An Exploration of Connecting Principles in Economics*, Manchester University Press, Manchester.
- Menger, Carl (1883): *Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics*, kääntänyt Francis J. Nock, New York University Press, New York 1985.
- Mises, Ludwig von (1949): *Human Action. A Treatise on Economics*, Contemporary Books, Chicago 1966.
- Nooteboom, Bart (1992): "Towards a Dynamic Theory of Transactions", *Journal of Evolutionary Economics* 2, 281-299.
- Pilon, Roger (1987): "Legislative Activism, Judicial Activism, and the Decline of Private Sovereignty" teoksessa James A. Dorn ja Henry G. Manne (toim.) *Economic Liberties and the Judiciary*, George Mason University Press, Fairfax, 183-203.
- Rizzo, Mario J. (1982): "Mises and Lakatos: A Reformulation of Austrian Methodology" teoksessa Israel M. Kirzner (toim.) *Method, Process, and Austrian Economics. Essays in Honor of Ludwig von Mises*, Lexington Books, Lexington, 53-73.
- Rothbard, Murray N. (1956): "Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics" teoksessa Mary Sennholz (toim.) *On Freedom and Free Enterprise. Essays in Honor of Ludwig von Mises*, Van Nostrand, Princeton, 224-262.

- Selgin, G. A. (1988): "Praxeology and Understanding: An Analysis of the Controversy in Austrian Economics", *Review of Austrian Economics* 2, 19-58.
- Vanberg, Viktor (1992): "Innovation, Cultural Evolution, and Economic Growth" teoksessa Ulrich Witt (toim.) *Explaining Process and Change. Approaches to Evolutionary Economics*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 105-121 .
- Vanberg, Viktor (1993): "Rational Choice, Rule-Following and Institutions. An Evolutionary Perspective" teoksessa Uskali Mäki, Bo Gustafsson ja Christian Knudsen (toim.) *Rationality, Institutions and Economic Methodology*, Routledge, London, 171-200.
- Vihanto, Martti (1994): *Discovering a Good Society through Evolution and Design. Studies in Austrian Economics*, Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A-7:1994, Turku.
- Williamson, Oliver E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism. Firms, Markets, Relational Contracting*, Free Press, New York.